

bilimname 52, 2024/2, 67-93

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.11.2023, Kabul Tarihi: 05.10.2024, Yayın Tarihi: 31.10.2024

doi: 10.28949/bilimname.1396891

HANEFÎ FAKİH BİŞR B. VELÎD EL-KİNDÎ (Ö.238/853) VE HADİS RİVAYETLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

 Kahraman BULGURCU^a

Öz

Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) ve Hanefîlerin hadiste zayıf olduğu ve hadise gereken önemi vermedikleri söylemi Hanefî âlimlere karşı zaman zaman dillendirilmektedir. Ebû Hanîfe ile talebelerinin hadis rivayetleri bu tür ithamlara karşı bir cevap mahiyetinde değerlendirilebilir. Hanefî mezhebinin görüşlerini belirleyen kurucu isimlerinden Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) talebesi olan Bişr b. Velîd el-Kindî'nin (ö. 238/853) rivayet ettiği hadisler de bu cevaplardan biri olarak düşünülebilir. Bişr b. Velîd, ilim geleneğine uygun olarak hadis öğrenmiş ve rivayet etmiş bir âlimdir. Bişr'in naklettiği hadislerin ve hadis râvisi olarak kimliğinin incelenmesine dair bir çalışma tespit edilememiş, bu sebeple rivayetlerinin toplanarak değerlendirilmesinin Hanefîlerin hadis ilmine hizmeti açısından faydalı olacağı düşünülmüştür. Bişr'in naklettiği rivayetler *Kütüb-i Sitte* dışındaki bazı hadis kitaplarında geçmektedir. Bu araştırmada Bişr'in hicrî üçüncü ve dördüncü asırda telif edilen on üç hadis kitabında yer alan, otuz dört farklı hocadan aldığı yüz kırk altı rivayet kaynak, isnad ve muhteva bakımından incelenmiştir. Bişr'in naklettiği rivayetlerin yüz otuz dördü merfû, dokuzu mevkuf ve üçü ise maktû hadisten oluşmaktadır. Merfû hadisler konularına göre incelendiğinde Bişr'in naklettiği rivayetlerin yaklaşık üçte ikisinin ahkâm konularıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Onun ahkâm konularıyla ilgili rivayetlerinin çok olmasında fakih olması önemli bir etkidir. Bişr'in rivayetlerinin geçtiği kitaplardaki hadislerin çok azı mükerrerlerden oluşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Bişr b. Velîd el-Kindî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Hanefîler.

HANAFI FAQIH BISHR B. WALÎD AL-KINDÎ (D. 238/853) AND EVALUATION

^a Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, kbulgurcu@gmail.com

ON HIS HADITH NARRATIONS

Abstract

The claim that Abû Hanîfa (d. 150/767) and Hanafis are weak in hadith and do not give the hadith the necessary importance is made against Hanafi scholars from time to time. The hadith narrations of Abû Hanîfa and his disciples can be considered as a response to such accusations. The hadiths which the Hanafi scholar Bishr b. Walîd al-Kindî (d. 238/853), the student of Abu Yusuf (d. 182/798) who was one of the founders defining the thoughts of Hanafi sect, can be considered as one of these answers. Bishr was a Hanafi scholar who learned and narrated hadith according to science tradition. It has been seen that no study has been done about searching the identity of Bishr as a narrator of hadith and hadiths that he narrated. For this reason, it was thought that it would be useful in terms of serving to Hanafis science of hadith to collect and analyze his narrations. Bishr's narrations are included in some hadith books other than Kutub-i Sitta. In this study, 146 narrations which Bishr got from 34 various scholars and were in the Bishr's 13 hadith books that were compiled in hijr third and fourth century has been studied in terms of source, isnâd and content. Of the hadiths Bishr transmitted, 134 are Marfu', nine are Mawquf, and three are Maqtû'. When the Marfu' narrations are examined according to their subjects, it is understood that approximately two-thirds of the narrations conveyed by Bishr are related to the issues of Ahkâm (laws). His being a faqih is an important factor in the fact that he has many narrations on the subjects of Ahkâm. Very few of the hadiths in the books where Bishr's transmissions are mentioned consist of repetitive narrations.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Hadith, Bishr b. Walîd al-Kindî, Abû Hanîfa, Abû Yûsuf, Hanafis.

Giriş

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Bizden bir hadis işitip onu başkasına aktaran kimsenin Allah yüzünü ağartsın*"¹ mealindeki teşvikinden dolayı sahâbeden itibaren Müslümanlar Allah Resulü'nün hadislerini kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmışlardır. Hiz. Peygamber'in hadisleri hicrî ikinci asrın ikinci yarısından itibaren hacimli hadis kitaplarında toplanmaya başlanmıştır; *Kütüb-*

¹ Süleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Kâmil Karra el-Belelî - Şuayb Arnaûd (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "İlim", 10 (No. 3662); Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "İlim", 7 (No. 2869); Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnaûd vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Mukaddime", 40 (No. 238).

i Sitte gibi temel hadis kaynaklarının çoğunun kaleme alındığı hicrî üçüncü asır ise hadis ilminin altın çağı kabul edilmiştir.

Kütüb-i Sitte müelliflerinin hocalarıyla aynı dönemde yaşayan Bîşr b. Velîd el-Kindî, Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından Ebû Yûsuf'un öğrencisi olup zamanın ilim merkezi olan Bağdat'ta yaşamış ve orada kadılık yapmıştır.² Bîşr'in kendisini yetiştirdiği asıl alan fıkıh olmakla beraber hadislerle de ilgilenmiştir.³ Rivayet asrında yaşaması sebebiyle hadis aktarımında bulunmuş ve rivayetleri bazı hadis kitapları vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

Ebû Hanîfe'nin⁴ ve Hanefîlerin hadislerle gerektiği kadar uğraşmadıkları ve hadislerle gereken önemi vermedikleriyle ilgili tenkitler özellikle ehl-i hadis tarafından yapılagelmiştir.⁵ Bu tenkitlere karşı, Hanefî mezhebinin görüşlerini oluşturan öncelikle Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed olmak üzere onların talebelerinin de hadislerle ilgili çalışmaları bu konudaki haksız ithamlara cevap olabilir. Bu bağlamda gerek Ebû Hanîfe'nin rivayet ettiği hadisleri toplayan Ebû Hanîfe *Müsned*'inin,⁶ gerekse İmam Muhammed

² Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Şâdir, 1388/1968), 7/355; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Haţîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Muştafa Abdulkâdir 'Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417), 7/81-83.

³ Hadisle fıkıh sürekli birbiriyle etkileşim halindedir. Bu etkileşim İslâmî İlimlerin tedvin edildiği ilk dönemlerde daha fazla olmuştur. Teşekkül dönemi hadis fıkıh ilişkisi için bk. Ömer Özpınar, "Teşekkül Sürecinde Hadis-Fıkıh İlişkisi Üzerine", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (01 Eylül 2005), 129-150.

⁴ Ebû Hanîfe'ye yapılan eleştiriler için bk. İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/322; Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *eş-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404), 4/268-284; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürçânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'î'r-ricâl*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'avvið (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 8/236-246; Haţîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 13/439-450; Zekeriya Güler, "İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlminde Zayıf Olduğu İddiasının Tahlili", *İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. İbrahim Hatiboğlu (Bursa: Kurav Yayınları, 2005), 2/2/331-333; Zaylabidin Acimamatov, "Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen Eleştiriler", *Dini Araştırmalar* 8/24 (01 Haziran 2006), 169-173; Erdoğan Köycü, "İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışına Dair Bazı Mülâhazalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/Special Issue 2 (22 Aralık 2017), 434-435.

⁵ Taha Çelik, *Hadis Mezhep İhtilaf Beyhakî'nin Tahâvî'ye İtirazları* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 14-16; Yusuf Acar - Çiğdem Tekdamar, "İbn Hibbân'ın Ebû Hanîfe'yi Cerh Bağlamında Naklettiği Haberlerin Rivayet Değeri", *Akif* 51/2 (31 Aralık 2021), 94-131.

⁶ *Müsned*'in Ebû Hanîfe'ye aidiyetiyle ilgili bk. İmam-ı Azam Ebu Hanife, *Ebu Hanife Müsnedi*, çev. Ali Pekcan (Konya: Armağan Kitaplar, 2005), 18-23; İbrahim Hatiboğlu, "el-Müsned", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/101-102; Mustafa Ölmez, "Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü: Ebû Ma'ser et-Taberî'ye Ait el-Ehâdîsu's-Seb'a İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2021), 72-75.

ile Ebû Yûsuf'un *Âsâr*'larının bu tür ithamlara karşı bir cevap niteliği arz ettiği söylenebilir.⁷ Bu talebelerin hadisle ilgili çalışmalarını ele almak bu alanda bir külliyyatın oluşmasına katkı sağlayacağı gibi hadis alanında emek sarf eden isimlerin hayatlarının ve hadisçiliklerinin gün yüzüne çıkarılmasının günümüz hadisçilerine ve hadis çalışmalarına örneklik teşkil etmesi bakımından önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Literatür taraması sonucunda Bişr b. Velîd'i, hadisçiliği ve hadis rivayetleri bağlamında ele alan bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Böyle bir çalışmanın yapılmasının Bişr'in rivayetlerinin bir arada değerlendirilmesinin yanında Hanefî âlimlere karşı yöneltilen tenkitlere bir cevap teşkil edeceği de muhakkaktır. Bu sebeple çalışmada Bişr'in merviyâtı, hadis telifatının çoğunun teşekkül ettiği ve rivayet asrı olarak bilinen hicrî üçüncü asır⁸ ve akabindeki dördüncü asırda yazılan hadis kitapları özelinde araştırılarak değerlendirilmiştir.

A. Bişr b. Velîd el-Kindî'nin Hayatı

Tam ismi, Ebû'l-Velîd Bişr b. el-Velîd b. Hâlid el-Kindî el-Bağdâdî'dir. Hicrî 141 yılında doğmuştur.⁹ Aslen Yemen'deki meşhur Kinde kabilesine mensup olduğu için Kindî nisbesiyle bilinir.¹⁰ Doğum yeri ile ilgili kaynaklarda bir bilgi olmamakla birlikte gençlik döneminden itibaren Bağdat'ta yaşadığı anlaşılmaktadır. Döneminin önemli âlimlerinden fıkıh ve hadis öğrenmiş; özellikle de fıkıh alanında temayüz etmiştir.¹¹ Kendisinden en çok istifade ettiği âlimlerden biri olan Ebû Yûsuf'tan (ö. 182/798) fıkıh ve hadis öğrenerek onun seçkin öğrencilerinden biri olmuştur.¹² Ebû Yûsuf'a yakın olmasına karşılık Muhammed b. Hasan'a (ö. 189/805) uzak durduğu

⁷ Günümüzde de Hanefîlerin hadisle gerektiği kadar ilgilenmedikleri söylemine karşı hazırlanan eserler vardır. *İ'lâü's-Sünen* buna örnektir. *İ'lâü's-Sünen* hakkında bilgi için bk. Muhammed Ali Tekin, *Hanefî Hadisçiliği -Zafer Ahmed Tanevi Örneği* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 150-271.

⁸ Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 256; Ömer Faruk Akpınar, *Rivayet Asrında İlet Bezzar Örneği* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 15.

⁹ Zehebî yaklaşık 150 civarlarında doğduğunu söyleyerek yaklaşık bir tarih bildirmiştir. Ancak Hatîb el-Bağdâdî hicrî 238 yılında 97 yaşında vefat ettiğini bildirmiştir. Bu sebeple hicrî 141 yılı doğum tarihi olarak zikredilmiştir. bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1985), 10/674; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

¹⁰ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed 'Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. M. Bedreddin Ebû Firâs (Kahire: Dârü'l-Ma'rife, 1324), 55.

¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/80-81; Zehebî, *Siyer*, 10/674.

¹² Zehebî, *Siyer*, 10/674.

belirtilir.¹³ Ancak onun Muhammed b. Hasan'a uzak durmasıyla ilgili kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bişr b. Velîd döneminin önemli muhaddislerinden rivayette bulunmuştur. Bunlar arasında Ebû Ma'ser es-Sindî (ö. 170/787), en yaşlı hocası Abdurrahman b. el-Gasîl (ö. 171/787), Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd (ö. 174/790),¹⁴ Sâlih el-Mürrî (ö. 176/792) Şerîk b. Abdullah (ö. 177/794), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Ebü'l-Ahvas el-Kûfî (ö. 179/795) gibi isimler zikredilebilir.¹⁵

Bişr'den İbn Ebü'd-Dünyâ (ö. 281/894), Ahmed b. Ali el-Ebbâr (ö. 290/903), Mûsâ b. Hârûn (ö. 294/907), Hasan b. Allûye (ö. 298/910), Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), Hâmid b. Şuayb el-Belhî (ö. 309/921), Ebü'l-Abbas es-Sekafî (ö. 313/925), Ebü'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929) vd. bazı âlimler hadis ve fıkıh öğrenmiştir.¹⁶

Bişr, dönemin ileri gelen simalarından olup dindar, ahkâm konusunda tavizsiz ve ince anlayış sahibi bir din âlimi idi. Yaşadığı dönemdeki âlimler onun ilmî yönünü takdir etmiş, bilemedikleri meseleler hakkında kendisine zaman zaman sorular sormuşlardır.¹⁷ Meşhur Arap şairi Ebü'l-Aynâ (ö. 283/896) "Fakihlerden beşinin Araplardan olduğu iddia edildi" demiş ve onların arasında Bişr'i¹⁸ de zikretmiştir.¹⁹ Bişr, Süfyân b. Uyeyne'nin (ö. 198/814) meclisindeyken Süfyân'a bazen zor meseleler sorulmuş; o da bilemediği zor meseleleri Bişr'e sormuştur. Bişr onları güzelce cevaplayınca Süfyân b. Uyeyne, "Fukahaya teslim olmak dinde selamettir." demiştir.²⁰ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de çözemediği meseleleri Bişr'e sordurduğu zikredilmiştir.²¹ Verilen bilgilerden Bişr'in dönemindeki âlimler yanında değerli bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.

Bişr yaşadığı şehir olan Bağdat'ta insanlara hadis öğretmiş ve fetva vermiştir. Bununla birlikte o, resmi görevde de bulunmuştur.²² Halife

¹³ el-Leknevî, *el-Fevâ'id*, 55.

¹⁴ Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-Arabî, 1371), 2/369.

¹⁵ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/80; Zehebî, *Siyer*, 10/674.

¹⁶ Zehebî, *Siyer*, 10/674; Cengiz Kallek, "Kindî, Bişr b. Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/26/39.

¹⁷ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/81.

¹⁸ Diğer dört tanesi ise İbn Ebû Leylâ, Ebû Yûsuf, Ebü'l-Bahterî Saîd b. Fîrûz et-Tâî ve İbn Ebû Dâvûd'dur. bk. Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

¹⁹ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

²⁰ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/82.

²¹ Kallek, "Kindî, Bişr b. Velîd", 26/40.

²² İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/355.

Me'mûn (ö. 218/833) döneminde hicrî 208 yılında Askerülmehdî ismiyle bilinen Bağdat'ın doğusundaki bölgenin kadılığına tayin edilmiştir. İki yıl sonra ise Bağdat'ın batı bölgesine kadı olarak görevlendirilmiş ve bu görevi hicrî 213 yılına kadar devam etmiştir.²³ İbn Sa'd (ö. 230/845) Bağdat'ın iki tarafında da aynı anda kadılık yaptığını bildirmiştir.²⁴ Me'mûn'un emriyle ortaya atılan Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini kabul etmediği için Mu'tasım-Billâh (ö. 227/842) tarafından evinde göz hapsine alınıp fetva vermesi yasaklanmış; Mütevekkil-Alellah (ö. 247/861) hilafete gelince onu serbest bırakarak fetva vermesine ve hadis rivayet etmesine izin vermiştir.²⁵ Mu'tasım 218 yılından 227 yılına kadar halifelik yapmış ve ondan sonra da Vâsik (ö. 232/847) 232 yılına kadar hilafette kalmıştır. Vâsik'den sonra hilafete geçen Mütevekkil ise 234 yılında Mihne'ye son vermiştir. Mihne, Mu'tasım'ın hilafete geldiği günden Mütevekkil'in Mihne'ye son verdiği zamana kadar yaklaşık 16 yıl sürmüştür.²⁶ Bişr, Mu'tasım döneminin ortalarında göz hapsinde tutulmuş olsa bile onun göz hapsi süresinin on yıldan az olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Bişr, ömrünün sonlarına doğru Kur'an'ın mahlûk olduğu konusunda tevakkuf ettiğini söyleyince hadisçiler ondan hadis almayı bırakmış ve onu terk etmişlerdir.²⁷

Bişr'in hadis rivayetinde ehil olup olmadığı ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onunla ilgili herhangi bir lafız zikretmeden sadece onu övdüğü nakledilmiştir.²⁸ Ebû Dâvûd (ö. 275/889) Bişr'in sika olmadığını bildirirken²⁹ Mesleme b. Kâsım (ö. 353/964) ve Dârekutnî (ö. 385/995) onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.³⁰ Bişr'in sadûk olduğunu kabul eden Sâlih Cezere (ö. 293/906) gibi bir kısım âlimler, yaşlılığı sebebiyle hafızasının zayıfladığını ve bu sebeple hadisleri tahrife başladığını söylemişlerdir.³¹ İbn Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'inde onun sadece birkaç hocasını ve talebesini zikrederek Ebû Yusuf'un talebesi ve kâdilkudât olduğunu söylemiştir. Ayrıca hakkında bilgi

²³ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/81; Zehebî, *Siyer*, 10/674.

²⁴ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/355.

²⁵ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

²⁶ Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/27.

²⁷ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/355; Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

²⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. 'Alî b. Muḥammed el-'Asḫalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, thk. Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1390/1971), 2/35.

²⁹ İbn Hacer, *Lisân*, 2/35.

³⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. Oşmân Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî naqdî'r-ricâl*, thk. Alî Muḥammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/327.

³¹ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

vermemiştir.³² İbn Hibbân (ö. 354/965) da *es-Sikât* adlı eserinde Bişr'in birkaç hocası ve talebesini vermekle yetinmiştir.³³ Ahmed b. Ali es-Süleymânî (ö. 404/1014) Bişr'in rivayetlerini münker kabul etmiş,³⁴ Berkânî (ö. 425/1034) ise, onun hadislerinin sahih şartını haiz olmadığını ifade etmiştir.³⁵

Bişr'in cerh ve ta'dîl durumuyla ilgili bazı âlimler tarafından olumsuz görüş belirtilmesinin en büyük nedeni ihtiyarlığı dönemindeki ihtilâttır.³⁶ Bir diğer sebep ise ömrünün ileriki dönemlerinde "Kur'an'ın mahlûk" olduğu konusunda tevakkuf etmesidir. Çünkü onun bu düşüncesinden sonra hadisçiler Bişr'den uzaklaşmışlar ve ondan rivayette bulunmamışlardır.³⁷ İlim adamlarının Kur'an'ın mahlûk olduğu anlayışını kabul etmeleri veya bu konuda tevakkuf etmeleri, dönemin siyasi baskısının ilim adamlarının görüşlerini etkilediğini göstermektedir. Bu sebeple bu konuda Bişr hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunmak o dönem koşullarında normal olabilir. Yine ehl-i rey olması da onun cerh edilme sebeplerinden biri olabilir. Nitekim Sâlih Cezere birinde Bişr hakkında kendisine soru soran kişiye, onun sadûk olduğunu söylemiş; ancak rey ehli olduğunu ifade etmekten de geri durmamıştır.³⁸

Bişr'in sika olduğunu söyleyen âlimler yanında İbn Ebû Hâtim'in eserinde ondan bahsedip olumsuz bir şey söylememesi, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına onu alması, Ahmed b. Hanbel'in akranı olması ve aynı şehirde yaşaması dolayısıyla Bişr'i iyi tanıdığı için onu övmesi, yine hem onun hem de Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerin ona soru sormaları ve Bağdat'ta kadılık yapması gibi nedenler, aklının zayıfladığı son dönemi saymazsak, Bişr'in hadis rivayetinde sika olduğunu gösterir. Nitekim Zehebî (ö. 748/1348) de *Mîzânü'l-i'tidâl*'inde onu zikrederken sika olduğunu belirtmek için صح rumuzunu kullanmıştır.³⁹

Kaynaklarda kendisine ait bir esere rastlanılmayan Bişr'in, hocası Ebû

³² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/369.

³³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Oşmâniyye, 1393/1973), 8/143.

³⁴ Zehebî, *Mîzân*, 1/327.

³⁵ İbn Hacer, *Lisân*, 2/35.

³⁶ Haîf el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83. İbn Hacer, *Lisân*, 2/35.

³⁷ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/355.

³⁸ Haîf el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

³⁹ Zehebî, *Mîzân*, 1/326.

Yûsuf'a isnad edilen bazı eserleri naklettiği bildirilmiştir.⁴⁰ Kaynakların verdiği bilgilerden ibadete düşkün, baktığı davalarda titiz ve güzel ahlak sahibi bir insan olduğu anlaşılan Bişr, 238/853 yılında Bağdat'ta doksan yedi yaşında vefat etmiştir.⁴¹

B. Rivayetleri

Kütüb-i Sitte'de herhangi bir rivayeti bulunmayan Bişr'in naklettiği hadislere genellikle mu'cem türü eserlerde rastlamaktayız. Bu araştırmada rivayet asrının sonları olan hicrî üçüncü asır ve onu takip eden dördüncü asırda yazılan hadis kitapları taranarak Bişr'in rivayetleri incelenmiştir. Bişr'den nakledilen rivayetler onun rivayetlerine yer veren eserler kronolojik olarak incelenerek değerlendirilmiştir. Ondan aktarılanlar incelenirken merfû, mevkuf ve maktû rivayetler dikkate alınmıştır.

1. Müsnedü Ebî Ya'la

Ebû Ya'la el-Mevsilî (ö. 307/919), Bişr b. Velîd'e uzun süre talebelik yapmış; ondan fıkıh ve hadis almıştır.⁴² Nitekim bu durumu Ebû Ali en-Nisâbü'rî (ö. 349/960) "Şayet Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Bişr b. Velid el-Kindî'den (ö. 238/853) Ebû Yûsuf'un kitaplarını okumakla vakit kaybetmeseydi onun Basra'da Süleyman b. Harb (ö. 224/839) ve Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842) gibi büyük muhaddislerin seviyesine çıkabileceğini" ifade etmiştir.⁴³ *Müsned*'inde 74 rivayeti bulunmaktadır.⁴⁴ Bu rivayetlerden biri mevkuf,⁴⁵ diğerleri ise merfûdur.⁴⁶ Bişr, bunların 19'unu hocası Ebû Yûsuf'tan rivayet etmiştir. Ebû Yûsuf da bunların iki tanesini hocası Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir.

2. Mu'cemü Ebî Ya'lâ

Ebû Ya'la'nın *Mu'cem*'i, mu'cem türünde günümüze ulaşan ilk eser olup;⁴⁷ Ebû Ya'lâ bu eserine kendilerinden rivayette bulunduğu hocalarının

⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, 10/674; el-Leknevî, *el-Fevâ'id*, 55; Kallek, "Kindî, Bişr b. Velîd", 26/40. (Kallek, Bişr'in hocası Ebû Yûsuf'a nisbet edilen *Edebü'l-Kâdî*, *Kitâbü'l-Cevâmî* ve *Kitâbü'l-Emâlî* adlı eserlerini rivayet ettiğini bildirmektedir).

⁴¹ Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 7/83.

⁴² Zehebî, *Siyer*, 14/175,179.

⁴³ Zehebî, *Siyer*, 14/179.

⁴⁴ Kahraman Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2021), 191.

⁴⁵ Ahmed b. 'Alî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâş, 1404/1984), 8/90 (No. 4626).

⁴⁶ Bazıları için bk. Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 2/23 (No. 658), 170 (No. 866), 197 (No. 1021), 373 (No. 1135), 5/30-42 (No. 2619-2631), 8/85-90 (No. 4618-4626), 11/174-184 (No. 6284-6293).

⁴⁷ İbrahim Hatiboğlu, "Mu'cem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/344; Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi*, 106.

çoğundan bir, bazısından da iki veya üç rivayet almıştır.⁴⁸ *Mu'cem*'de hocası Bişr'in iki merfû rivayeti bulunmaktadır.⁴⁹

3. Müstahrecü Ebî Avâne

Eserin farklı isimleri de bulunmaktadır. Kitap Ebû Avâne el-İsferâyînî'nin (ö. 316/929) *Sahîh-i Müslim* üzerine yapmış olduğu bir müstahreaddir. Bişr'in bu eserde sadece bir merfû rivayeti vardır.⁵⁰ Ebû Avâne, Bişr'in talebesi vasıtasıyla bu hadisi ondan nakletmiştir.

4. Mu'cemü's-Sahâbe

Bişr b. Velîd'in talebesi olan Ebû'l-Kâsım el-Begavî'nin (ö. 317/929) telif ettiği eser, alfabetik olarak hazırlanmış olup; sahâbîlerin hayatını ve rivayetlerini ele almaktadır.⁵¹

Mu'cemü's-sahâbe'de Bişr'in altı rivayeti bulunmaktadır; bunlardan ikisi mevkuf,⁵² dördü ise merfûdür.⁵³ Begavî bu rivayetlerin biri⁵⁴ hariç hepsini doğrudan hocası Bişr'den rivayet etmiştir.

5. Sahîhu İbn Hibbân

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde Bişr'in rivayet ettiği yedi merfû hadis bulunmaktadır.⁵⁵ İbn Hibbân ile Bişr arasında bir hoca vardır. Bu yedi rivayetten beşini İbn Hibbân, hocası Ebû Ya'lâ el-Mevsilî vasıtasıyla Bişr'den rivayet etmiştir.

6. Taberânî'nin el-Mu'cemü's-Sağîr'i

Mu'cemleriyle meşhur olan Taberânî'nin üç *Mu'cem*'inde de Bişr'in rivayetleri geçmektedir. *el-Mu'cemü's-sağîr*'de üç merfû rivayeti

⁴⁸ Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi*, 107.

⁴⁹ Ahmed b. 'Alî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *Mu'cemu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. İrşâdü'l-Hakki'l-Eşerî (Faysalabad: y.y., 1407), 116, 196.

⁵⁰ Ya'kûb b. İshâk en-Nîsâbü'rî Ebû 'Avâne, *Müstahrecü Ebî 'Avâne*, thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998), 4/372 (No. 6992).

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, 14/440-442; Ali Yardım, "Begavi, Ebû'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/339.

⁵² Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, thk. Muhammed el-'Emîn b. Muhammed el-Cekenî (Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1421/2000), 2/197 (No. 551), 3/192 (No. 1116).

⁵³ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 1/541 (No. 361), 2/255 (No. 609), 4/309 (No. 1762), 5/328-329 (No. 2156).

⁵⁴ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 5/328-329 (No. 2156).

⁵⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi ibn Balabân*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414), 7/229 (No. 2962), 9/288 (No. 3977), 10/258 (No. 4410), 11/325 (No. 4950), 12/302 (No. 5490), 12/462 (No. 5646), 16/330 (No. 7335).

bulunmaktadır.⁵⁶ Taberânî onları bir hocası vasıtasıyla Bişr'den nakletmiştir.

7. el-Mu'cemü'l-Evsat

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat* isimli kitabında Bişr'in biri mevkuf⁵⁷ 25'i merfû olmak üzere toplam 26 rivayeti bulunmakta olup; Taberânî onları bir hocası vasıtasıyla Bişr'den rivayet etmiştir.⁵⁸

8. el-Mu'cemü'l-Kebîr

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde Bişr'den 15 rivayet bulunmakta olup bunların biri maktû,⁵⁹ üçü mevkuf,⁶⁰ on biri ise merfûdur.⁶¹ Taberânî bunları bir kişi vasıtasıyla Bişr'den nakletmiştir.

9. Müsnedü's-Şâmiyyîn

Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn* isimli eserinde Bişr'in iki merfû rivayeti bulunmaktadır.⁶²

10. ed-Du'â

Taberânî'nin Hz. Peygamber'in dualarını bir araya getirdiği eseri olup, kitapta Bişr'in iki merfû rivayeti vardır.⁶³

11. İbnü'l-Mukrî'nin (ö. 381/991) Mu'cem'i

Eserde Bişr'in üç rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan biri merfû,⁶⁴ ikisi

⁵⁶ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb Ṭaberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muḥammed Şekûr Maḥmûd el-Ḥâc Emrîr (Beyrut; Amman: el-Mektebü'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985), 1/75 (No. 95), 83 (No. 108), 2/75 (No. 807).

⁵⁷ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb Ṭaberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Ṭâriḳ b. 'İvaḍullâh b. Muḥammed, 'Abdülmüşsin b. İbrahim el-Ḥuseynî (Kahire: Dâru'l-Ḥaremeyn, ts.), 5/318 (No. 5421).

⁵⁸ Ṭaberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/219 (No. 719), 2/166-168 (No. 1597-1605), 235 (No. 1844), 4/189 (No. 3938), 196 (No. 3956), 220 (No. 4028), 5/187 (No. 5029), 195-196 (No. 5060-5065), 215 (No. 5125), 6/374 (No. 6657), 7/135 (No. 7086), 159 (No. 7152).

⁵⁹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Ḥamdî b. 'Abdülmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 1/249 (No. 714).

⁶⁰ Ṭaberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Ḥamdî b. 'Abdülmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 1/264 (No. 769), 9/287 (No. 9446), 23/30 (No. 76).

⁶¹ Ṭaberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/166 (No. 4022), 169 (No. 4037), 7/101 (No. 6494), 10/99 (No. 10083), 225 (No. 10547), 11/174 (No. 11403), 20/376 (No. 878), 24/210 (No. 538-539), 233 (No. 592), 380 (No. 940).

⁶² Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb et-Ṭaberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Ḥamdî b. 'Abdülmecîd es-Selefî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1984), 1/226 (No. 404, 405).

⁶³ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb et-Ṭaberânî, *ed-Du'â*, thk. Muştafâ Abdulkâdir Aṭâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413), 403 (No. 1353), 556 (No. 2000).

⁶⁴ Ebü Bekr Muḥammed b. İbrâhîm b. Alî b. Âşım el-İsfehânî İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cemu li'bni'l-Mukrî*, thk. Ebî 'Abdilḥamen 'Âdil b. Sa'd (Riyad: Şirketü'r-Riyâd, 1419/1998), 49 (No. 56).

ise maktû olup biri Mücâhid'in⁶⁵ (ö. 103/721) diğeri ise Yahya b. Ebî Kesîr'in (ö. 129/747) sözüdür.⁶⁶ İbnü'l-Mukrî bu rivayetleri Bısr'den bir hocası vasıtasıyla rivayet etmiştir.

12. Sünenü Dârekutnî

es-Sünen'de Bısr'den üç rivayet bulunmakta olup ikisi merfû,⁶⁷ biri ise İbn Mes'ûd'a ait mevkuf hadistir.⁶⁸ Dârekutnî (ö. 385/995), Bısr'in rivayetlerinden birini iki kişi,⁶⁹ diğeri ikisini ise bir hocası vasıtasıyla nakletmiştir.

13. el-Müstedrek

el-Müstedrek'te Bısr'den nakledilen iki rivayet vardır. Biri merfû,⁷⁰ diğeri ise mevkufur.⁷¹ Hâkim (ö. 405/1014), bu rivayetleri Bısr'den iki kişi aracılığıyla rivayet etmiştir.

Zikri geçen yukarıdaki eserlerde Bısr'in üçü maktû, dokuzu mevkuf ve yüz otuz dördü merfû olmak üzere toplam 146 rivayeti bulunmaktadır.

C. İsnad Değerlendirmesi

Bu başlık altında seneddeki bütün râvilerin teker teker incelenmesi yapılmayacaktır. Onlarla ilgili bilgiler rivayetlerin geçtiği kitaplarda yeri geldikçe açıklanmıştır. İsnad değerlendirme yapılırken başta Bısr'in hocaları olmak üzere bazı isnadlarla ilgili bir kısım bilgiler aktarılacaktır.

Bısr b. Velîd'in 34 hocasından aldığı toplam 146 rivayeti, kendisinden en çok rivayet ettiği hocalarından en az olana doğru sıralandığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Bısr b. Velîd'in Hadis Rivayet Ettiği Hocaları

Hocası	Rivayet Sayısı	Cerh-Ta'dîl Durumu
Ebû Yûsuf el-Kûfî (ö. 182/798)	34	Sikâ

⁶⁵ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cemu li'bni'l-Mukrî*, 49 (No. 57).

⁶⁶ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cemu li'bni'l-Mukrî*, 276 (No. 895).

⁶⁷ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1424/2004), 2/200 (No. 1396), 3/34 (No. 2016).

⁶⁸ Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/319 (No. 662). İbn Mes'ûd, namazda gülenin namazını iade etmesi gerektiğini söylemektedir. Nitekim İbn Mes'ûd'un birçok görüşü ve ameline dayanan Haneî mezhebinde de uygulama bu şekildedir. Sahâbenin görüşünün ve uygulamasının fikhî mezheplere kaynaklığı konusunda bk. Ahmet Yaman, "Sahâbenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/38 (01 Mart 2014), 11-44.

⁶⁹ Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 2/240 (No. 674).

⁷⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh en-Nîsâbü'rî el-Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Şahîhayn*, thk. Muşafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/675 (No. 1832).

⁷¹ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Şahîhayn*, 3/99 (No. 4521).

Şerîk b. Abdullah el-Kûfî (ö. 177/794)	32	Sikâ, Sadûk
Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd el-Medenî (ö. 174/790)	8	Sikâ, Sadûk
Süleyman b. Dâvûd el-Yemâmî	8	Münkeru'l-hadîs
Muhammed b. Talha b. Musarrif el-Kûfî (ö. 167/784)	7	Sadûk
Füleyh b. Süleyman el-Medenî (ö. 168/784)	6	Sadûk
Ebû Ma'şer el-Medenî (ö. 170/786)	4	Zayıf
Abdülaziz b. Ebû Seleme el-Medenî (ö. 164/780)	3	Sikâ
Hibbân b. Ali el-Anezî el-Kûfî (ö. 171/787)	3	Zayıf
İshâk b. Yahya b. Talha el-Medenî	3	Zayıf
Süheyl b. Ebû Hâzım el-Basrî	3	Zayıf
Kazea b. Süveyd el-Basrî (ö. 173/789)	3	Zayıf
İsmail b. Ayyâş el-Ansî el-Hımsî (ö. 182/798)	3	Sadûk
İbrahim b. Sa'd b. İbrahim el-Medenî (ö. 183/799)	2	Sika
Âmir b. Yesâf el-Yemâmî	2	Zayıf
Müslim b. Hâlid ez-Zencî el-Mekkî (ö. 179/795)	2	Sadûk
Hüseyn b. Âzib	2	Mechûlü'l-hâl
Yahya b. el-Mütevekkil el-Medenî (ö. 167/784)	2	Zayıf
Yezid b. Atâ el-Vâsıtî (ö. 177/793)	2	Makbûl
Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman el-Ebâr el-Kûfî	2	Sika
Muhammed b. Abdurrahman b. Mücebbir el-Basrî	2	Metrûk
İshak b. Saîd b. Amr el-Mekkî (ö. 176/792)	1	Sika
Yusuf b. Yakub el-Mâcişûn el-Medenî (ö. 185/801)	1	Sika
Muhammed b. Râşid ed-Dımaskî (ö. 161/777)	1	Sika
Ebû Sehl Yusuf b. Atıyye el-Basrî	1	Metrûk

Hammâd b. Zeyd el-Basrî (ö. 179/795)	1	Sika
Cehm b. Vâkıd el-Ensârî el-Kûfî	1	Sika
Ebû Sehl Muhammed b. Amr el-Ensârî el-Basrî	1	Zayıf
Abdülaziz b. Muhammed el-Medenî (ö. 187/803)	1	Sadûk
Abdurrahman b. Süleyman el-Medenî (ö. 171/787)	1	Sadûk
Yezid b. Yusuf es-San'ânî eş-Şâmî	1	Zayıf
Yahya b. Alâ er-Râzî (ö. 160/776)	1	Metrûk
Saîd b. Zerbî el-Huzâî el-Basrî	1	Metrûk
Misver b. es-Silt el-Kûfî	1	Zayıf

Bişr'in hocalarının memleketlerine bakıldığında Irak bölgesinde Kûfe ve Basralı yedi ve bir tane de Vâsıtlı olmak üzere on beş hocası bulunmaktadır. Medineli on, Mekkeli ve Yemâmeli iki olmak üzere Hicaz bölgesinden on dört hocası müşahede edilmektedir. Suriye bölgesinde ise ikisi Dımaşk ve biri Humus olmak üzere üç hocası görülürken, İran bölgesinde Rey şehrinde bir hocası olduğu anlaşılmaktadır. Onun durumu belli olmayan bir hocasının memleketi de bilinmemektedir. Verilen bilgilerden Bişr'in yaşadığı şehir olan Bağdat dışında Basra, Kûfe ve Vâsıt gibi Irak şehirleri yanında Dımaşk, Mekke ve Medine gibi şehirlere de gittiği anlaşılmaktadır.

Bişr'in kendilerinden rivayette bulunduğu hocaları incelendiğinde sika, sadûk ya da makbûl olarak değerlendirilen 18 hocasından 108 rivayet; zayıf olarak değerlendirilen 10 hocasından 23 rivayet; münkeru'l-hadîs ve metrûk olarak değerlendirilen 5 hocasından 13 rivayet; cerh ve ta'dîl durumu bilinmeyen bir hocadan da 2 rivayet nakletmiştir. Buradan onun kendisinden rivayette bulunduğu hocalarının çoğunun, rivayetleri makbûl kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Geriye kalanlar ise rivayetleri merdûd sayılan hocalar olup, onlardan nakledilen rivayetlerinin sayısı ise 38'dir.

Bişr'in kendisinden en çok rivayette bulunduğu hocası Ebû Yusuf olup ondan 34 hadis rivayet etmiştir. Bu 34 rivayetin dört tanesinde Ebû Yûsuf'un kendisinden rivayette bulunduğu hocası Ebû Hanîfe olup; rivayetlerin ikisi *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'da,⁷² ikisi ise Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında

⁷² Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 3/6 (No. 1413), 186 (No. 1612).

geçmektedir.⁷³ Bu da Hanefî âlimlerin hadis rivayetine önem verdikleri ve onların köklü bir hadis birikimine sahip olduklarını göstermektedir.⁷⁴

İsnadlarda Bişr ile Hz. Peygamber arasında genellikle dört, bazılarında ise beş⁷⁵ râvi olduğu görülmektedir. Fakat bazı rivayetlerde ise sadece üç râvi⁷⁶ bulunmaktadır ki bu râviler ilk üç nesil olan sahâbe, tâbiîn, ve etbâu't-tâbiîn neslidir. Bişr ise bu isnadlarda etbâu't-tâbiîn neslinden sonraki dördüncü kuşak olan etbâ-u etbâi't-tâbiîn neslinden olmaktadır. Böylece onun sülâsî olarak naklettiği rivayetlerin âli isnad olduğu görülmektedir.

el-Mu'cemü'l-evsat'ta Bişr'in hocalarının bazen isnadda teferrüd ettiği müşahede edilmektedir. Hocası Ebû Yûsuf'un 1597, 1598, 1599, 1603, 1604 ve 1605. rivayetlerde hocalarından rivayette tek kaldığı görülmektedir.⁷⁷ Yine Bişr'in hocaları İsmail b. Ayyâş 719,⁷⁸ Yezid b. Yusuf 1601,⁷⁹ Şerîk b. Abdullah 1844 ve 4028,⁸⁰ Saîd b. Zerbî 3956,⁸¹ Hibbân b. Ali 5029,⁸² Süleyman b. Dâvûd el-Yemâmî 5065⁸³ ve Muhammed b. Talha 5125⁸⁴ numaralı hadislerde hocalarından rivayette teferrüd etmişlerdir. Ayrıca hem Bişr'in hem hocasının tek kaldığı rivayetler de görülmektedir. 3938. rivayette Bişr, hocası İshak b. Talha'dan o da hocası Ma'bed b. Halid'den teferrüd etmişlerdir.⁸⁵ Yine sadece Bişr'in teferrüd ettiği rivayetler de bulunmaktadır. 6657. rivayette hocası Ebû Yûsuf'tan,⁸⁶ 7086. rivayette ise hocası Muhammed b. Amr'dan teferrüd ettiği görülmektedir.⁸⁷ Verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi bazı ferd rivayetler Bişr ve hocaları vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır.

⁷³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/168 (No. 1602, 1605).

⁷⁴ Konuya ilişkin Özşenel'in, Ebû Yûsuf'la ilgili değerlendirmeleri için bk. Mehmet Özşenel, *Ebu Yusuf'un Hadis Anlayışı* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 8.

⁷⁵ Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 2/373 (No. 1135); Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1/75 (No. 95), 83 (No. 108); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/235 (No. 1844).

⁷⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 3/90 (No. 1520), 4/74 (No. 2097), 77 (No. 2100), 6/66 (No. 3317), 262 (No. 3565), 380 (No. 3717); İbn Hibbân, *Sahîh*, 12/302 (No. 5490); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/168 (No. 1604), 4/189 (No. 3938), 196 (No. 3956), 7/135 (No. 7086); Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Şahîhayn*, 3/99 (No. 1832).

⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/166-167 (No. 1597-1599), 168 (No. 1603-1605).

⁷⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/219 (No. 719).

⁷⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/167 (No. 1601).

⁸⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/235 (No. 1844), 4/220 (No. 4028).

⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/196 (No. 3956).

⁸² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/187 (No. 5029).

⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/196 (No. 5065).

⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/215 (No. 5125).

⁸⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/189 (No. 3938).

⁸⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/374 (No. 6657).

⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/135 (No. 7086).

Bazı isnadlarda Bişr'in hocalarından itibaren râvilerin çoğunluğunun fakih olduğu görülmektedir. Nitekim *el-Mu'cemü'l-evsat'taki* 1605. rivayette Hz. Peygamber'den sonra sırasıyla hadisi rivayet edenler İbn Abbas, Saîd b. Cübeyr, Hammâd, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Bişr ve Ahmed b. el-Kâsım et-Tâî'dir (ö. 296/908).⁸⁸ Bu rivayetin isnadında Bişr ile İbn Abbas arasındaki râvilerin hepsinin fakihlerden olduğu tezahür etmektedir. Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*inde 1413. rivayette Hz. Peygamber'den sonra sırasıyla sahâbî Büreyde b. Husayb, Büreyde'nin oğlu, Alkame b. Mersed, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Bişr bulunmaktadır. Burada da isnadda bulunan Bişr, Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe ve Alkame b. Mersed⁸⁹ (ö. 120/737) fakihtirler.⁹⁰ Yine *Müsned'ü Ebû Ya'lâ'da* 1612 ve *el-Mu'cemü'l-evsat'ta* 1602. rivayetlerin isnadlarında sırasıyla Bişr, Ebû Yûsuf ve Ebû Hanîfe bulunmaktadır. Hanefîler hadis rivayetinde rivayetlerin teâruzunda durumunda fakih râvilerin⁹¹ rivayetlerini fakih olmayanların rivayetlerine tercih etmişlerdir.⁹² Söz konusu hadisler de bu tür rivayetlerden oluşmaktadır.

D. Muhteva Değerlendirmesi

Bişr'in yukarıda ismi geçen eserlerde 134 merfû, 9 mevkuf ve 3 maktû rivayeti bulunmaktadır. Muhteva değerlendirmesinde Hz. Peygamber'in sözü olması hasebiyle âlimlerin ihticâc için kullandığı merfû rivayetlerin değerlendirilmesi yapılacak, mevkuf ve maktû rivayetlerle ilgili kısaca bilgi verilecektir. Merfû hadisler içerik olarak incelenerek rivayetlerin sahih, hasen, zayıf, çok zayıf ve mevzûlukları hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Yine merfû rivayetlerin *Kütüb-i Sitte'de* bulunup bulunmamasıyla ilgili bilgi verildikten sonra konuları hakkında değerlendirmede bulunulacak ve mükerrer rivayetler hakkında bilgi verilecektir.

Merfû rivayetlerin metin olarak sıhhat durumuna bakıldığında araştırmamız neticesinde 78 sahih, 15 hasen, 35 zayıf, 6 çok zayıf rivayet olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani 134 rivayetin sahih ve hasen olarak toplamı olan 93'ü, muhaddislerin hüccet olarak kabul ettiği makbûl rivayetlerden oluşmaktadır. Bu da merfû rivayetlerin yaklaşık % 69'una tekabül etmektedir. Geriye kalan 41 rivayet ise hüccet olarak değerlendirilmeyen merdûd hadislerden oluşmaktadır.

⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/168 (No. 1605).

⁸⁹ Zehebî, Alkame'nin fakih olduğunu bildirmektedir. bk. Zehebî, *Siyer*, 5/206.

⁹⁰ Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 3/6 (No. 1413).

⁹¹ Fakih râvi ve fakih râvinin tespitiyle ilgili bk. Mutlu Gül, *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 57-63.

⁹² Gül, *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*, 57.

Merfû rivayetler içerik olarak, *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetler ile karşılaştırıldığında 134 rivayetin 104 tanesinin onlarda geçtiği görülmektedir. Yani merfû rivayetlerin %77,6'sı *Kütüb-i Sitte*'de bulunmakta olup bu da her sekiz rivayetin altısına tekabül etmektedir. Bu 104 rivayetin altı hadis kitabındaki dağılımına bakıldığında yaptığımız tespite göre şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Altı hadis kitabında yer alan rivayet 6, Buhârî ve Müslim'in sahihleri ve en az bir sünende bulunan rivayetler 27, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde 6, *Buhârî'nin Sahîh*'i ve en az bir sünende bulunan rivayetler 7, *Müslim'in Sahîh*'i ve en az bir sünende bulunan rivayetler 18'dir. Sadece dört sünende bulunan herhangi bir rivayet bulunmazken, 5 rivayetin üç sünende, 14 rivayetin de iki sünende olduğu görülmektedir. Bazı hadislerin ise sadece bir kitapta bulunduğu ortaya çıkmaktadır. *Sahîh-i Buhârî*'de bir, *Sahîh-i Müslim*'de iki, *Ebû Dâvûd'un Sünen*'inde dört; *Tirmizî'nin Sünen*'inde dokuz ve *İbn Mâce'nin Sünen*'inde beş rivayet bulunurken, *Nesâî'nin Sünen*'inde bulunan bir rivayet tespit edilememiştir.

Kütüb-i Sitte'de bulunmayan 30 rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadislerle karşılaştırıldığında bu rivayetlerin 7 tanesinin *Müsned*'de bulunduğu,⁹³ diğer 23 rivayetin ise zikri geçen meşhur yedi hadis kitabında bulunmadığı görülmektedir. Bu 23 rivayetin geçtiği hadis kitaplarına baktığımızda sekiz tanesi *el-Mu'cemü'l-evsat*'ta,⁹⁴ altı tanesi *Müsned*'ü *Ebû Ya'lâ*'da,⁹⁵ üç tanesi *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de,⁹⁶ ikişer tanesi İbn Hibbân'ın *Sahîh*'i⁹⁷ ve Begavî'nin *el-Mu'cemü's-sahâbe*'sinde,⁹⁸ birer tanesi de *Ebû Ya'lâ*'nın *Mu'cem*'i⁹⁹ ve Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'inde¹⁰⁰ yer almıştır. *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunmayan 23 hadisin genellikle ferd ve garib türü rivayetler olduğu anlaşılmaktadır.

Merfû rivayetlerin konularına göre dağılımı, çoktan aza doğru aşağıdaki grafikte verilmiştir.

⁹³ *Müsned*'de bulunan yedi rivayet için bk. *Ebû Ya'lâ, Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 3/112 (No. 1543), 4/218 (No. 2330); *Ebû Ya'lâ, Mu'cemu Ebî Ya'lâ el-Mevşilî*, 114; İbn Hibbân, *Sahîh*, 10/258 (No. 4410); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/168 (No. 1602), 5/215 (No. 5125); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/225 (No. 10547).

⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/219 (No. 719), 2/167 (No. 1598-1599), 5/195-196 (No. 5060-5064).

⁹⁵ *Ebû Ya'lâ, Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 2/23 (No. 658), 3/186 (No. 1612), 8/57 (No. 5043), 474 (No. 5062), 10/19 (No. 5649), 11/92 (No. 6223).

⁹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/101 (No. 6494), 10/99 (No. 10083), 11/174 (No. 11403).

⁹⁷ İbn Hibbân, *Sahîh*, 11/325 (No. 4950), 16/330 (No. 7335).

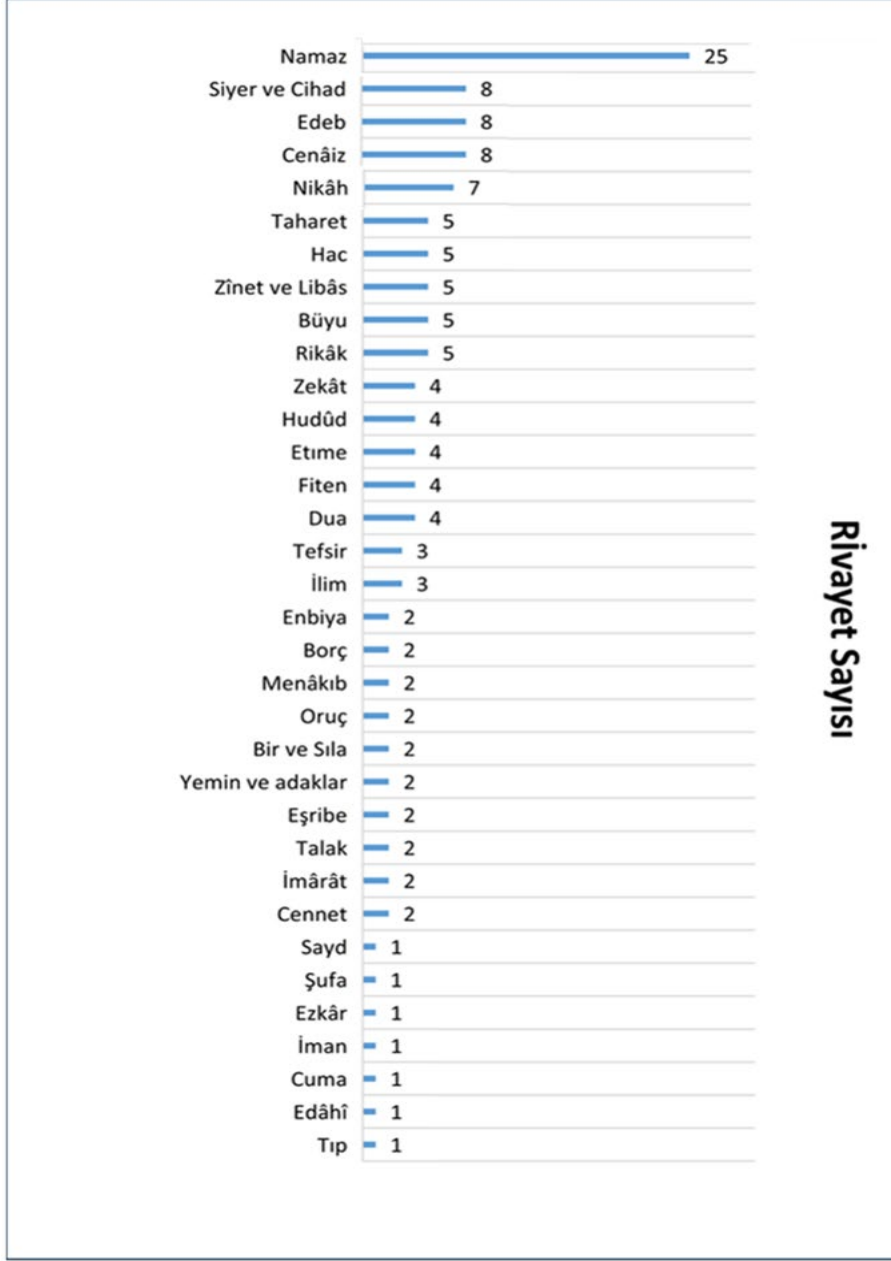
⁹⁸ Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 4/309 (No. 1762), 5/329 (No. 2156).

⁹⁹ *Ebû Ya'lâ, Mu'cemu Ebî Ya'lâ el-Mevşilî*, 196.

¹⁰⁰ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 1/226 (No. 404).

Şekil 1: Bîsr b. Velîd'in Rivayet Ettiği Hadislerin Konulara Göre Dağılımı

Bîsr'in rivayet ettiği hadislere bakıldığında, onların takriben 2/3'ünün ahkâm konularıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ahkâm konularıyla ilgili rivayetlerinin çok olmasında onun fakih olmasının önemli bir etkisinin

olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü insanın meşgul olduğu ve iyi bildiği alanlara önem vermesi ve yönelmesi normal bir durumdur.

Bişr'in rivayet ettiği ve zikredilen kitaplarda geçen bir kısım rivayetin mükerrer olduğu görülmektedir.¹⁰¹ Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ındaki dört rivayet, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde mükerrer olarak geçmektedir. Bunlar *el-Mu'cemü'l-evsat*'taki 1599, 1600, 5029, 5125 ile *el-Mu'cemü'l-kebîr*'deki 11403, 940,¹⁰² 592,¹⁰³ 10547. rivayetlerdir. Verilen bilgilerden Bişr'in merfû rivayetlerinden 25'inin aynı olduğu, bunlardan mükerrer olan 13'ü çıkarıldığında mükerrersiz hadis sayısının on iki olduğu anlaşılmaktadır. Bişr'in naklettiği 134 rivayetin tekrarsız sayısının 121 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bişr'in naklettiği mevkuf rivayetlerin ise söyleyen ve içeriğine bakıldığında şu sonuç çıkmaktadır. Dokuz mevkuf rivayetin ikisi Hz. Âişe'nin sözü olup ikisi de içerik olarak aynıdır. O, bu sözünde Hz. Meryem dışında hiçbir kadına verilmeyip kendisine bahşedilen dokuz hasletten bahsetmektedir.¹⁰⁴ Mevkuf rivayetlerin ikisi İbn Mes'ûd'un sözü olup o, ilk sözünde öğlenin farzından önce kılınan dört rekât hariç hiçbir nafîle namazın gece namazına denk olamayacağını ve gece namazlarının gündüz namazlarına üstünlüğünün cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namaza üstünlüğü gibi olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁵ O, ikinci sözünde, namazda gülenin namazını iade etmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁶ Yine iki rivayet Enes b. Mâlik'in sözüdür. O, ilk sözünde amcası Enes b. Nadr'ın Uhut savaşında şehit olmasını anlatmakta,¹⁰⁷ ikinci sözünde ise Hz. Ömer'in altmış üç yaşında vefat ettiğini bildirmektedir.¹⁰⁸ Bir rivayet Hz. Ali'ye ait olup, onun minberde "Ey İnsanlar! İyi bilin ki size Peygamber'den sonra bu ümmetin en

¹⁰¹ Bunlara *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 1520. rivayetle *Mu'cemü's-sahâbe*'deki 361. rivayet, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 3565. rivayetle İbn Hibbân'ın *Sahîh*'indeki 5490. rivayet, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 4618. rivayetle *el-Mu'cemü'l-evsat*'taki 4028. rivayet, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 4622. rivayetle *el-Mu'cemü'l-evsat*'taki 1844. rivayet, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 4982. rivayetle İbn Hibbân'ın *Sahîh*'indeki 7335 ve *el-Mu'cemü'l-kebîr*'deki 10083. rivayetler, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 5042 ve 5349. rivayetler, *Müsned'ü Ebû Ya'lâ*'daki 6373. rivayetle İbn Mukrî'nin *Mu'cem*'indeki 56. rivayet ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ındaki 719. rivayetle *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'deki 404. rivayetin mükerrer rivayetler olduğu görülmektedir.

¹⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/380 (No. 940).

¹⁰³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/233 (No. 592).

¹⁰⁴ Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, 8/90 (No. 4626); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/30 (No. 76).

¹⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/287 (No. 9446).

¹⁰⁶ Dârekuṭnî, *Sünenü'd-Dârekuṭnî*, 1/319 (No. 662).

¹⁰⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/264 (No. 769).

¹⁰⁸ Hâkim, *el-Müstedrek âle's-Şahîḥayn*, 3/99 (No. 4521).

hayırlısını bildiriyorum. O, Ebû Bekir'dir. Ebû Bekir'den sonra onların en hayırlısı Ömer'dir. Üçüncüsünün ismini isteseydim kesinlikle söyledim." dediği zikredilmektedir.¹⁰⁹ Bir rivayette Huveytî b. Abdülzâ'nın (ö. 54/674 [?]) cahiliye döneminde gördüğü bir olay zikredilmekte,¹¹⁰ son mevkuf rivayette ise es-Sâib b. Yezîd'in (ö. 91/709) kırmızı eyer üzerine bindiğinden bahsedilmektedir.¹¹¹

Maktû üç rivayetten biri Mücâhid'in¹¹² (ö. 103/721), biri Muhammed b. Sîrîn'in¹¹³ (ö. 110/729) diğeri ise Yahya b. Ebî Kesîr'in (ö. 129/747) sözüdür.¹¹⁴

Sonuç

Bîşr b. Velîd el-Kindî hicrî ikinci yüzyılın ortaları ile üçüncü yüzyılın başları arasında yaşamış Hanefî bir fakihtir. Ebû Yûsuf'un talebesi olan Bîşr, yaşadığı dönemde âlimler ve yöneticiler tarafından saygı gösterilen bir kimse olmuştur. Dönemin önde gelen ilim merkezi ve başkent olan Bağdat'ta kadılık görevinde bulunmuştur.

Bîşr'in naklettiği rivayetler *Kütüb-i Sitte* dışındaki bazı hadis kitaplarında yer almıştır. Hicrî üçüncü ve dördüncü asırda telif edilen on üç hadis kitabında 146 rivayetinin olduğu görülmüştür. Bîşr, 146 rivayeti başta kendilerinden 34 rivayette bulunduğu hocası Ebû Yûsuf ile 32 rivayette bulunduğu Şerîk b. Abdullah olmak üzere 34 farklı hocadan hadis nakletmiştir.

Ferd olan bazı rivayetlerin Bîşr ve hocaları tarafından günümüze ulaştıkları görülür. Bazı isnadlarda râvilerin çoğunluğunun bazılarında ise bir kısmının fakih râvilerden oluştuğu müşahede edilmiştir. Bu durum Hanefî usulünde belirgin olan fakih râvi anlayışının bir sonucu olsa gerektir. Ebû Hanîfe'nin rivayet ettiği hadislerden dört tanesi Ebû Yûsuf, Bîşr isnadıyla kaynaklara geçmiştir.

Bîşr, etbâ-u etbâi't-tâbiîn neslinden olduğu için bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'le arasında üç kişi bulunmaktadır. Bu sebeple bazı hadislerin onun vasıtasıyla âli isnadla nakledildiği görülmektedir. Bîşr'in naklettiği

¹⁰⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-avsaf*, 5/318 (No. 5421).

¹¹⁰ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 2/197 (No. 551).

¹¹¹ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 3/192 (No. 1116).

¹¹² İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cemu li'bni'l-Mukrî*, 49 (No. 57). Bu rivayette Mücâhid'in Hûd sûresi 118 ve 119. ayetleriyle ilgili tefsiri anlatılmaktadır.

¹¹³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 1/249 (No. 714). Burada İbn Sîrîn, Enes b. Mâlik'in cenazesini yıkadığını bildirmektedir.

¹¹⁴ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cemu li'bni'l-Mukrî*, 276 (No. 895). Bu rivayette Yahya, cennet ehline verilecek nimetten bahsetmektedir.

rivayetlerin 134'ü merfû, 9'u mevkuf ve 3'ü ise maktû hadisten oluşmaktadır. Merfû hadislerin metin olarak 78'i sahih, 15'i hasen, 35'i zayıf, 6'sı çok zayıf olarak tespit edilmiştir. 134 rivayetin sahih ve hasenlerin toplamı olan 93'ü, âlimlerin hüccet olarak kabul ettiği makbûl rivayetlerden oluşmaktadır. Geriye kalan 41 rivayet ise hüccet olarak değerlendirilmeyen merdûd hadislerdir.

Bişr'in naklettiğ merfû rivayetler, *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetler ile karşılaştırılmış ve onların yüz dört tanesinin mezkûr eserlerde geçtiği görülmüştür. *Kütüb-i Sitte*'de bulunmayan otuz rivayetin yedi tanesinin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçtiği müşahede edilmiştir. *Kütüb-i Sitte* ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunmayan yirmi üç hadisin genellikle ferd ve garib türü rivayetler olduğu anlaşılmaktadır. Bişr'in zikri geçen hadis kitaplarında naklettiği rivayetlerin çok azı mükerrerdir.

Bişr, fakih olması sebebiyle daha çok fıkıh ilmiyle iştilal etmiştir. Bunun yanında hadis ilmiyle de ilgilenmiş ve az olmakla birlikte rivayetleri hadis kitaplarında yer almıştır. Hadis rivayetinin az olmasına idari görevlerinin kendisini rivayetten alıkoyması ve usul farklılığı da etki etmiştir. Bununla birlikte Hanefî âlimlerin hadis ilmiyle ilgilendikleri ve hadis ilmine tamamen bigâne kalmadıkları anlaşılmaktadır. Bu tür rivayetlerin incelenmesi ve hadisle ilgili eserlerinin tanıtılması ve araştırılmasının Hanefî âlimlerin hadis ilmine verdiği önemi ortaya koymada bir vesile olacağı kanaatindeyiz.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: KB; **Kavramsallaştırma:** KB; **Literatür Taraması:** KB; **Veri Toplama:** -; **Veri İşleme:** -; **Analiz:** -; **Yazma – orijinal taslak:** KB; **Yazma – inceleme ve düzenleme:** KB.

3. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yusuf - Tekdamar, Çiğdem. "İbn Hibbân'ın Ebû Hanîfe'yi Cerh Bağlamında Naklettiği Haberlerin Rivayet Değeri". *Akif* 51/2 (31 Aralık 2021), 94-131. <https://doi.org/10.51121/akif.2021.5>
- ACİMAMATOV, Zaylabidin. "Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen Eleştiriler". *Dini Araştırmalar* 8/24 (01 Haziran 2006), 169-178.
- AKPINAR, Ömer Faruk. *Rivayet Asrında İlet Bezzar Örneği*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- BEGAÎ, Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed. *Mu'cemü's-şahâbe*. thk. Muhammed el-'Emîn b. Muhammed el-Cekenî. 5 Cilt. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1421/2000.
- BULGURCU, Kahraman. *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Müsnedi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2021.
- ÇELİK, Taha. *Hadis Mezhep İhtilaf Beyhakî'nin Tahâvî'ye İtirazları*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- DÂREKUTNÎ, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekuṭnî*. 5 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnaûd, Muhammed Kâmil Karra el-Belelî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.
- EBU HANİFE, İmam-ı Azam. *Ebu Hanife Müsnedi*. çev. Ali Pekcan. Konya: Armağan Kitaplar, 2005.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. 'Alî el-Mevsilî. *Mu'cemu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*. thk. İrşâdü'l-Ḥakki'l-Eşerî. Faysalabad: y.y., 1407.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. 'Alî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâş, 1404/1984.
- EBÛ 'AVÂNE, Ya'qûb b. İshâk en-Nisâbü'rî. *Mustaḥrecü Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- GÜL, Mutlu. *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- GÜLER, Zekeriya. "İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlminde Zayıf Olduğu İddiasının Tahlili". *İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*. ed. İbrahim Hatiboğlu. Bursa:

Kurav Yayınları, 2005.

ĤÂKİM, Ebû ‘Abdullâh Muĥammed b. ‘Abdullâh en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek âle’s-Şahîĥayn*. thk. Muştafâ ‘Abdulĥâdir ‘Aĥâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1411/1990.

ĤÂĤİB EL-BAGĖDÂDÎ, Ebû Bekr Aĥmed b. Alî b. Sâbit. *Târîĥu BağĖdâd*. thk. Muştafa Abdulĥâdir ‘Ata. 14 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1417.

HATİBOĞLU, İbrahim. “el-Müsned”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/101-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

HATİBOĞLU, İbrahim. “Mu’cem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/343-345. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*. thk. ‘Âdil Aĥmed ‘Abdulmevcûd, ‘Alî Muĥammed Mu’avviğ. 9 Cilt. Beyrut: el-Kutubu’l-‘İlmiyye, 1418/1997.

İBN EBÛ HÂTİM, Ebû Muĥammed ‘Abdurraĥman b. Muĥammed er-Râzî. *el-Cerĥ ve’t-ta’dîl*. 9 Cilt. Haydarabad; Beyrut: Dâru İĥyâi’t-Turâşî’l-Arabî, 1371.

İBN HACER, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Aĥmed b. ‘Alî b. Muĥammed el-‘Asĥalânî. *Lisânü’l-mîzân*. thk. Dâiratu’l-Ma’ârifî’n-Nizâmîyye. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-A’lemî, 1390/1971.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtîm Muĥammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi ibn Balabân*. thk. Şuayb Arnaûd. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1414.

İBN ĤİBBÂN, Ebû Ĥâtîm Muĥammed b. Ĥibbân el-Büstî. *es-Şîĥât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-‘Osmâniyye, 1393/1973.

İBN MÂCE, Ebû ‘Abdullâh Muĥammed b. Yezîd el-Ĥazvî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaûd vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 1430.

İBN SA’D, Ebû ‘Abdullâh Muĥammed b. Sa’d b. Menî’. *eĥ-Ĥabaĥâtü’l-kübrâ*. thk. İĥsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1388/1968.

İBN ‘ADÎ, Ebû Aĥmed ‘Abdullaĥ b. ‘Adî. *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*. thk. ‘Adil Aĥmed ‘Abdulmevcûd. Beyrut: el-Kütübu’l-‘İlmiyye.

İBNÛ’L-MUKRÎ, Ebû Bekr Muĥammed b. İbrâĥîm b. Alî b. Âşîm el-İsfehânî. *el-Mu’cemu li’bni’l-Mukrî*. thk. Ebî ‘Abdilĥamen ‘Âdil b. Sa’d. Riyad: Şirketü’r-RiyâĖ, 1419/1998.

KALLEK, Cengiz. “Ĥindî, Bişr b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/39-40. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- KÖYÇÜ, Erdoğan. “İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışına Dair Bazı Mülâhazalar”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/Special Issue 2 (22 Aralık 2017), 422-439.
- LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed 'Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. M. Bedreddin Ebû Firâs. Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1324.
- ÖLMEZ, Mustafa. “Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü: Ebû Ma'ser et-Taberî'ye Ait el-Ehâdisu's-Seb'a İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi”. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2021), 69-109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5008238>
- ÖZPİNAR, Ömer. “Teşekkül Sürecinde Hadis-Fıkıh İlişkisi Üzerine”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (01 Eylül 2005), 129-150.
- ÖZŞENEL, Mehmet. *Ebu Yusuf'un Hadis Anlayışı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. basım., 2011.
- ṬABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsaṭ*. thk. Ṭâriḳ b. 'İvaḍullâh b. Muhammed, 'Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- ṬABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Ḥamdî b. 'Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- ṬABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Maḥmûd el-Ḥâc Emrîr. 2 Cilt. Beyrut; Amman: el-Mektebü'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985.
- ṬABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-. *ed-Du'â*. thk. Muşafâ Abdulkâdir Aṭâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413.
- ṬABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Ḥamdî b. 'Abdülmecîd es-Selefi. 4 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1984.
- TEKİN, Muhammet Ali. *Hanefî Hadisçiliği -Zafer Ahmed Tanevi Örneği*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- TİRMİZÎ, Ebü 'İsâ Muhammed b. 'İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- UKAYLÎ, Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye,

1404.

YAMAN, Ahmet. "Sahâbenin Fıkhî Mezheplere Kaynaklığı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/38 (01 Mart 2014), 11-44.

YARDIM, Ali. "Begavi, Ebü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/339. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

YÜCESOY, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aḥmed b. Oşmân. *Mîzânü'l-îtidâl fî naḳdi'r-ricâl*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb Arnaûd. 25 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1985.

HANAFI FAQIH BISHR B. WALÎD AL-KINDÎ (D. 238/853) AND EVALUATION ON HIS HADITH NARRATIONS

 Kahraman BULGURCU^a

Extended Abstract

The claim that Abû Hanîfa (d. 150/767) and Hanafis are weak in hadith and do not give the hadith the necessary importance is made against Hanafi scholars from time to time. The narrations of Abû Hanîfa and his students are answers to such accusations. The hadiths which the Hanafi scholar Bishr b. Walîd al-Kindî(d. 238/853),the student of Abu Yusuf(d. Hijr 182/798), narrated are one of these answers. Bishr was a Hanafi scholar who learned and narrated hadith according to science tradition. To our knowledge, Bishr's narrations and efforts regarding this matter will be a good answer to the claims that Hanafi scholars do not attach much importance to hadith and hadith narration. It has been seen that no study has been done about searching the identity of Bishr as a narrator of hadith and hadiths that he narrated. For this reason, it was thought that it would be useful to collect and analyze his narrations.

Hanafi scholar Bishr b. Walîd al-Kindî (d. 238/853) was the student of the famous scholar Abû Yûsuf (d. 182/798) and lived in the late second and early third centuries Hijri. During his lifetime, Bishr was respected by scholars and administrators. In addition to being a scholar from whom the sciences of Fiqh and Hadith were learned, he held official positions and served as a qadi in Baghdad, which was a science center and the capital city during his lifetime.

Bishr's narrations are included in some hadith books other than Kutub-i Sitta. His narratives in a total of thirteen hadith books written in the third and fourth centuries Hijri, including 'Musnad' and 'Mu'jam' by Abû Ya'la al-Mawsili (d. 307/919), 'Mustahrec' by Abû Avâne (d. 316/929), Begavi's (d.

---

^a Asst. Prof., Selçuk University, kbulgurcu@gmail.com

317/929) 'al-Mu'jam al-Sahâbe', Ibn Hibbân's (d. 354/965) 'Sahih', Taberânî's (d. 360/971) 'al-Mu'jam as-Saghîr', 'al-Mu'jam al-Awsat', 'al-Mu'jam al-Kabîr', Musnad aş-Şâmiyyîn and ad-Du'a, İbnü'l-Mukrî's (d. 381/991) 'Mu'jam', Dârekutnî's (d. 385/995) 'Sunan' and Hakim's (d. 405/1014) 'al-Mustedrak' were examined and it was found out that there were 146 narrations of him in these books. He received 146 narrations from 34 different khodjas. He reported about half of his narrations from his Khodja, Abû Yûsuf, from whom he had 34 narrations, and his Khodja, Sharik bin Abdullah (d. 177/794), from whom he had 32 narrations. He recited the remaining narrations from his 32 other Khodjas, from whom he had one or a few narrations.

Bishr and some of his Khodjas were alone in transmitting some hadiths. Besides, the majority or sometimes some of the narrators in some isnads consist of faqih ones. In addition, Bishr's Khodja, Abû Yûsuf, transmitted four of the narrations from his Khodja, Abû Hanîfa (d. 150/767).

Bishr is from the fourth generation, Tabi' of Tabi' al-Tabi'in, who came after the first three generations: the companions, the Tabi'in, and the Tabi' al-Tabi'in. In some narrations, there are three generations between him and the Noble Prophet. Therefore, it is seen that the triple strand narrations that he transmitted are 'âlî isnâd.

Of the hadiths Bishr transmitted, 134 are Marfu', nine are Mawquf, and three are Maqtû'. Considering the sihhah (authenticity) of the narrative texts, it is revealed that 78 of them are Sahîh (authentic), 15 of them are Hasan, 35 of them are Da'îf, 6 of them are very weak. Of all the 134 narrations, 93, which are the sum of the Sahîh and Hasan, consist of acceptable narrations that the muhaddis accept as hujjat, and the remaining 41 narrations consist of Mardûd hadiths that are not considered as hujjat.

When the Marfu' narrations are compared with the transmissions in Kutub-i Sitta, it is seen that one hundred and four of the one hundred and thirty-four narrations are mentioned in Kutub-i Sitta. Seven of the thirty narrations not found in Kutub-i Sitta are mentioned in Ahmad bin Hanbal's Musnad. It is understood that the twenty-three hadiths that are not found in Kutub-i-Sitta and Ahmad bin Hanbal's Musnad are generally individual and strange type narrations.

When the Marfu' narrations are examined according to their subjects, it is understood that approximately two-thirds of the narrations conveyed by Bishr are related to the issues of Ahkâm (laws). His being a faqih is an important factor in the fact that he has many narrations on the subjects of

Ahkâm. Again, it is understood that he gives more importance to such narrations in terms of selective perception. Very few of the hadiths in the books where Bishr's transmissions are mentioned consist of repetitive narrations. Bishr b. Walid whose main field was fiqh was interested in hadith, though not as much as a hadith scholar and he narrated hadith.

Keywords: Hadith, Bishr b. Walid al-Kindi, Abû Hanîfa, Abû Yûsuf, Hanafis.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Author Contributions:

Concept: KB; **Conceptualization:** KB; **Literature Search:** KB; **Data Collection:** -; **Data Processing:** -; **Analysis:** -; **Writing – original draft:** KB; **Writing – review & editing:** KB.

3. Ethics approval:

Not applicable.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

